

Francia nyelvű kiállítás Semmelweis mellett 1849-ben, Strasbourgban – a méltatlanul elfeledett Friedrich Wieger (1821–1890)

Kiss László dr.

Máig megfjejtethetlen „titok”, hogy Semmelweis miért várt 13 évig a gyermekágyi láz alapvető fertőzős forrásának, a „bomló szerves anyag” kórokozó szerepének felismeréséhez vezető, statisztikailag alátámasztott megfigyelései, eredményei részletes közzétételével [1: 86. o.]. Eredményei azonban e közzététel hiányában is aránylag hamar közismertté váltak Európa-szerte. Az egyik leghitelesebb Semmelweis-kutató szerint ez három dolognak volt köszönhető. Egyrészt maga Semmelweis levélben tájékoztatta Európa vezető szülészait, másrészt a Bécsben tanulmányúton tartózkodó külföldi orvosok vitték el hazájukba a felfedezés hírért, harmadrészt pedig a Semmelweis felismerését el nem fogadó vitairataikban „terjesztették” Semmelweis gondolatait [1: 86. o.]. Az első lehetőségéről nagyon keveset tudunk – nem maradtak fenn a levelek –, a harmadikról maga Semmelweis számol be 1861-ben megjelent könyvében.

Benedek szerint a „külföldi vendégek” – értsd a medikus tanulmányaik részeként, illetve orvosi tanulmányúton 1847-ben Bécsben tartózkodók – közül „a német Kussmaul, Bronner és Schwarz, a holland Stendrichs és az angol Routh” lelkesedtek a fiatal szülészeti tanársegéd, Semmelweis tanaiért [1: 93. o.]. Volt azonban még valaki, akinek Semmelweis érdekében tett lépesei elkerültek Benedek és – valószínűleg – Semmelweis figyelmét is.

1849. április 20-án a strasbourgi orvosi lap 4. számában jelent meg M. F. Wieger „A bécsi közkórházban a puerperalis láz fellépése ellen alkalmazásba vett prophylacticus eszközökről” című írása (1. ábra). (A továbbiakban a később magyarra is lefordított dolgozatból idézünk [2] – zárójelben adva meg a hivatkozás hasábját.)

„A bécsi első számú szülőkóroda segédjének Semmelweis tr. úrnak meglepő módon sikerült csökkentenie – s ennek legközelebb már két éve – az osztályán uralgott halálozást. Az általa alkalmazásba vett eszköz abban áll, hogy chlórvinben mosatja meg a vizsgálók kezét, azon feltevésből indulván ki, hogy a gyermekágyi láz putrid anyagokkal való infectiónak terménye, melynek vívői a

növendékek kezei. Ezen hygienicus intézkedés eredményei Hebra lapjának (Zeitschr. der Wiener Aerzte, decemb. 1847, 242. l.) hasábjain igen rövid cikkben lettek közölve. Az eljárás annyira egyszerű, hogy bizonyosan azért nem lett sem méltányolva, sem utánozva.

Kevéssel reá felszólítottam Semmelweis urat a (párisi) tudományos akadémiának a tárgyról egy jegyzetet (note) beküldeni. Szerettem hinni, hogy a februáriusi forradalom volt az egyedüli ok, mely megakadályozta, hogy e rövid közlés az orvosi közönség tudomására jusson. Mint szemtanú és azon meggyőződésben, hogy minden egyes napi késedelem áldozatokat ragad el, kiknek halála el lett volna kerülhető: a jelen jegyzet közlésével csak azért haboztam, mert a magaménál tekintélyesebb tollat reményteltem látni, mely e kötelességet elvállalja” (210–211).

Az idézetből kiderül, hogy Wieger abban az időben járt Bécsben – „mint szemtanú” –, amikor Semmelweis bevezette a klórvinzes kézmosást. Nem tudjuk, személyesen, avagy levélben szólította-e fel Semmelweist a párizsi akadémiának címzett „jegyzet” beküldésére. A hivatko-

1. ábra | F. Wieger 1849-es cikke a strasbourgi lapban

zott „februáriusi forradalom” 1848-ban megdöntötte a Lajos Fülöp-féle királyságot és megalakult a második köztársaság. Az így kialakult kaotikus viszonyok valóban kedvezőtlenek lehettek egy esetleges Semmelweis-„note” fogadására Párizsban – ha Semmelweis egyáltalán írt ilyet...

Valószínűbb azonban, hogy nem írt. Sem Párizsba, sem valamilyen szaklapba. Wieger is sokáig habozott – „a magaménál tekintélyesebb” tollból várta a közlést. Ám miután az „Union médicale” lap a „kétséges anekdoták rubrikájába” soroz egy, a Semmelweis felismeréséről szóló rövid cikket, tollat ragad és megírja a Semmelweis mellett kiálló terjedelmes dolgozatát. A dolgozat táblázatban mutatja be „a bécsi első szülőkóródn az utolsó kilencz év alatti halálozások statistikáját”. A 2. ábra ennek magyar változatát mutatja be – a második oszlopban tévesen „a szülések száma” szerepel: természetesen nem szülésekről, hanem szülésekről van szó (211).

Külön értéke a dolgozatnak, hogy megkísérli „a legszemreállóbba ellenvetéseknek” útját állni. A tizenegy „ellenvetésből” a legfontosabbakat mutatjuk be.

„A puerperalis láznak mi az előidéző oka?” – teszi fel az első kérdést Wieger és így adja meg a választ: „Ez, azt hiszem, bármily putrid anyag lesz, eredetét legtöbbször a hullából véve... a kézre a miasmánál valami realisabb dolog tapadt...” (212). Wieger szemtanúi voltát bizonyítja a következő ellenvetésre – „Az alkalmazás helye” – adott magyarázata. Az „alkalmazás” (fertőződés) leggyakoribb helye a méhnyak, ahova a „vaginalis exploratio” juttatja el a „mérget”, de hangsúlyozza, hogy „az mindennemű absorbeáló felülethez is eljuthat”. Ehhez fűzi a „Semmelweis úr... észlelésére” utaló sorait: „a baj valamennyi asszonyt megtámadta, kik successive bűzös fekélyű egyik beteg szomszédságában feküdtek” (212).

Az ötödik – „Contagium” – ellenvetés ismerete azért fontos számunkra, mert jelzi, hogy a „szülészet párizsi pápája” (Benedek), Paul Dubois már 1849-ben a „kétkedés” álláspontjára helyezkedett. Wieger előbb idézi Dubois beismerését, hogy „egyetlen putrid molekula az infectiora talán elégséges”, majd tovább beszélteti Dubois-t: „De mit gondoljunk olyan indirect contagiumról, melynek egészséges egyén legyen a vivője, s amely egyik nőről a másikra csak ezen közvetett úton kerüljön?... Ily

kevésbé megállapodott kérdésnél a kétkedés legalább is kötelesség...” (213). Nos, a későbbi fejlemények, a párizsi Orvosi Akadémia 1858-as vitájában tett felszólalásai bizonyítják, hogy Dubois kétkedése megmaradt, illetve Semmelweis tanításáról úgy vélekedett, hogy „azt abban az iskolában is elfeledték már, amelyben született” [1: 241. o.]. A hatodik – „Miasma” – ellenvetésben olvashatjuk Wieger szellemes véleményét: „... a Bécsben történők után, úgy látszik, a miasmák a szülészeti termekbe sokkal gyakrabban jönnek az ajtókon, mint az ablakokon át” (213). Hasonlóan vélekedik a nyolcadik ellenvetés, a „genius epidemicus” cáfolásában: „Ez a genius, el kell ismernünk, jól volt inspirálva, midőn pontosan 1847. június elsején hagyta el a bécsi kóródát” (213). (Semmelweis 1847. május végén vezette be a klórvizes kézmosást). Figyelemre méltó Wiegernek a tizedik ellenvetésre – „Hogyan magyaráztassék az epidémiák megjelenése?” – adott magyarázata: „... egyetlen hanyag személy [értsd: a klórvizes kézmosást hanyagul/egyáltalán nem végző – K. L.] több nőnek egymásutáni vizsgálása által a gyermekágyi láz eseteinek egy sorát idézheti fel, melyek talán arra is elég nagy időközökben fognak felmerülni, hogy az oktani összeköttetést leplezzék...” (214).

S végül, a 11. ellenvetésben Wieger bizonyos „tisztán nők által gondozott kórtermek” védettségét azzal magyarázza, hogy a bábanövendékek nem boncolnak. „Bécs nekünk ilyenmű frappáns példával szolgált... A szigorú consequentiát abból eddigelé senki le nem vonta” (214).

Dolgozata befejezésében Wieger összefoglalja Semmelweis felfedezésének lényegét és előrevetíti annak sorát: „A praeserváló eszközöknek sikertől koronázott alkalmazása képezi az itt szóban forgó felfedezést; meg fog esni vele, ami annyi mással: kezdetben félre fog ismertetni; azonban visszautasításához más dolog lesz szükséges, mint pusztá citatiók; statisztikák lesznek szükségesek; s hogy kétségbe vonathassék, szükséges lesz, hogy előbb meg lett légyen kísértve! Ha azok, kik azon helyzetben vannak, hogy e felfedezést az emberiség javára fordíthatják, készek a dolog érdemében ugyanolyan buzgóságot kifejteni, mint Semmelweis úr, ők is bizonyára hasonló szép sikert fognak elérni. Azonban félre mindennemű fél rendszabállyal! Ilyenek fél eredményeket adnak és siralmas kétkedéshez vezetnek!” (214).

S hogy mit ért „fél” rendszabály alatt, azt Wieger, dolgozata utolsó sorához fűzött lábjegyzetében jelzi: „... egy angol szülész, kivel Semmelweis felfedezését közölte, azt felelte, hogy ez a csatornán túl nagyon ismert dolog, minek bizonyosságául felhozta, hogy sem ő, sem kortársai áttöltözködés nélkül nem szoktak kórházaikból távozni!” (214, lábjegyzet).

Úgy tűnik, Semmelweishez nem jutott el Wieger bátor kiállása a „praeserváló eszköz” mellett. Erre utal „Actiologie...” könyvének „Kóroktan” című fejezete. „Lehetetlen lenne... hogy az atmoszférikus-kozmosz-tellurikus hatások egy és ugyanannak az intézetnek két osztályán hosszú éveken keresztül különböző mértékben

Évek	A szülések száma	A halálozások száma	
		évenként	100 szülésre
1840	2810	267	9.50
1841	2845	238	8.44
1842	3067	521	16.98
1843	2871	274	9.57
1844	2918	260	8.91
1845	3255	241	7.40
1846	3354	459	13.68
1847	3375	176	5.21
1848	3526	45	1.27
A hét első év átlagos halálozása %-ban			10.70

2. ábra

„A bécsi első szülőkóródn az utolsó kilencz év alatti halálozások statistikája” – A Wieger által közzétett táblázat a Pertik-féle magyar fordításban

pusztítsanak” – szögezi le Semmelweis, majd a könyvében közölt I. táblázatra utalva így folytatja: „... a gyermekágyas nők a bécsi I. Szülészeti Klinikán hat éven keresztül állandó jelleggel háromszor többen haltak meg, mint a II. Osztály gyermekágyasai... Ez volt az a megfigyelés, amely első ízben ébresztett kételyt bennem a járványos gyermekágyi láz tanával szemben” [3: 97. o.].

Hasonló eltérést tapasztalt F. H. Arneth tanulmányútja során a szülészetnek két különböző osztályán Strasbourgban. Arneth 1853-ban, Bécsben könyvet adott ki a Franciaországban, Nagy-Britanniában és Írországon szerzett tapasztalatairól. (Strasbourg ekkor még francia terület, az 1870-es porosz-francia háború után lesz majd Németország része és Strassburg.) Amikor Semmelweis végre rászánja magát az „Aetiologie” megírására, szeretne első kézből információt szerezni az Arneth által röviden vázolt strasbourgi tapasztalatokról. Ezért levelet ír „Dr. Wieger és Stoltz professzorokhoz”. Sajnos, e levelek szövegét nem ismerjük, Semmelweis csupán a válaszokat közli könyvében.

Először Stoltz válaszolt 1858. március 26-án, francia nyelven. Elismeri, hogy Arneth közlése igaz, de a halandóság közti eltérést a két osztály közti „tisztasági körülmények” közti különbségnek (tágasság, zsúfoltság) tulajdonítja. 1856-ban mindkét osztályt új épületbe költöztették, amelyben a földszinten elhelyezett bábák részlege „sokkal előnyösebb elrendezésű, mint a Karé”. Ezt követi a Semmelweis számára legfontosabb közlés:

„Mindezek ellenére 1856 és 1857 telén itt is, akárcsak Münchenben, mindkét klinikán halálos járvány ütötte fel a fejét, annak ellenére, hogy a kari klinikán a kezek fertőtlenítésére klórt használtak.

Ebből is láthatja, tisztelt Kolléga, hogy megfigyeléseink nem támasztják alá az Ön elméletét a gyermekágyi láz kóroktanát illetően.

Ettől eltekintve az Ön művét e tárgyban a legnagyobb érdeklődéssel fogom olvasni, és minden rendelkezését a lehető leggondosabban be fogom tartatni” [3: 99. o.].

Wieger majd csak két hónappal később, 1858. május 19-én válaszol Semmelweis levelére. A késedelmet az okozta, hogy megvárta Gustav Levy disszertációjának megjelenését. A Strasbourgban francia nyelven kiadott értekezés a strasbourgi szülészeti klinikán az 1856/1857-es iskolaévben uralkodott gyermekágyi láz járványát tárgyalja. Wieger megküldi a Levy-értekezést Semmelweisnek, mivel az „éppen eme viszonyokat tárgyalja, amelyekről Ön felvilágosítást kér”. Miután ő is megerősíti Arneth állítását, így folytatja: „Amíg a bábaképző Ehrmann professzor vezetése alatt állt, a gyermekágyi láz úgyszólván ismeretlen volt. Amióta Stoltz professzor vette át az iskolát ... ez a betegség mindkét osztályon előfordult, akárcsak jelenleg is, amikor egy szép pavilonban egyesítették a két osztályt” [3: 98. o.].

Itt jegyezzük meg, hogy az 1857-ben értekezést író Gustav Levy nem azonos Carl Levyvel, a koppenhágai szülészstanárral, aki 1858. május 31-én válaszolt Semmelweis levelére [3: 221. o.].

Semmelweis könyvében a fentebb idézett mondat Wieger levelének utolsó mondata is. Ez a tény, illetve maga a levélváltás is azonban számos kérdést vet fel. Miért írt Semmelweis Wieger doktornak is – nem lett volna elég Stoltz professzornál érdeklődni? Valóban ilyen kurtán-furcsán végződik a Wieger-level? Stoltz például azzal végzi levelét, hogy örül a „tudományos kapcsolatba” lépésnek és reméli a folytatást. Wieger, aki olyan gerincsen kiállt egykori bécsi kollégája tana mellett 1849-ben és előre sejtette a semmelweisi tanok iránti kételkedést, egyetlen sorban sem utalt volna korábbi bécsi, személyes ismeretségükre s nem kommentálta volna a „klórhasználat” strasbourgi kudarcát? Elképzelhető, hogy Wieger 1849-es közlése nem volt ismeretes Semmelweis előtt és ezért arra nem hivatkozhatott 1858-ban a Wiegerhez írt levélben? E feltételezésem mellett szól az a tény, hogy Semmelweis, könyvének „Levelezés és nyilatkozatok tanításom mellett és ellen” című fejezetében nem tesz említést Wieger közleményéről. Nem hivatkozott Wieger dolgozatára a bécsi Cs. és Kir. Orvostársaság előtt 1850. május 15-én, a gyermekágyi láz keletkezéséről és megelőzéséről szóló előadásában, illetve az azt követő vitában sem [3: 289–290. o.].

Benedek 1967-ben megjelent „Semmelweis és kora” című monográfiájában Wieger „strasbourgi szülész” nevét az 1858-as levélváltással kapcsolatban említi [1: 233. o.]. Nem hoz azonban semmilyen közelebbi információt Wieger kilétéről. Pár oldallal később, a párizsi Orvosi Akadémián 1858 februárja és júliusa közt zajló s a gyermekágyi lázzal foglalkozó vitát tárgyalva ezt írja: „Tarnier, Wieger és Semmelweis adataira hivatkozva kétségtelennek jelentette ki a betegség fertőző jellegét, a gennyvérűséggel való azonosságát azonban kétségbe vonta” [1: 238. o.]. Ismét csak nem tisztázza, ki is ez a Wieger és honnan vette Tarnier „Wieger adatait”. Benedek mentségére: könyve írásakor még nem ismerhette az 1968-ban, az orvostörténész Gortvay György és a szülész-nőgyógyász Zoltán Imre tollából megjelenő újabb Semmelweis-monográfiát. Ennek szerzői ugyanis említik Wieger 1849-ben megjelent dolgozatát [4: 62. o.], sőt közlik azt is, hogy Wieger cikkét „P. Pertik” – helyesen O.(ttó) Pertik – 1888-ban magyarra fordította és megjelentette az *Orvosi Hetilap*ban [4: 75. o., 12. l.j.]. Ez utóbbi lábjegyzetükben azt állítják, hogy Wieger ösztönzésére Semmelweis el is küldte levelét Párizsba, de nem kapott választ. Sajnos, nem közlik ezen állításuk forrását... Könyvük befejező részeként közlik a műükben említett személyek rövid életrajzeit. Wiegerről ezt írják: Wieger, Friedrich (1821–1890), a bőr- és nemi betegségek professzora, a strasbourgi egyetemen, 1865–1886. 1883-ban megírta a strasbourgi orvosi kar 1497 és 1872 közti történetét [4: 288. o.]. Sajnos, ismét nem derül ki: milyen beosztásban dolgozott 1858-ban Wieger, illetve milyen általa közzétett forrásra (1849-es francia nyelvű cikkére?) hivatkozott Tarnier 1858-ban?

Sajnos, Benedek a 13 évvel később kiadott újabb Semmelweis-könyvében sem tünteti fel a Gortvay/Zoltán

műben előforduló fontos Wieger-hivatkozásokat, és mindössze egyszer említi Wieger nevét [5: 149. o.]. Nem olvasta a Pertik Ottó fordításában megjelent Wieger-cikket sem, illetve elkerülte figyelmét még egy fontos magyar nyelvű közlemény Wieger érdemeiről.

1925-ben jelent meg Hermann Fehling „Entwicklung der Geburtshilfe und Gynaekologie im. 19. Jahrhundert” (A szülészet és nőgyógyászat fejlődése a XIX. században) című könyve. Ennek harmadik fejezete Semmelweis felfedezését tárgyalja. A *Gyógyászat* című folyóirat e fejezetet magyar nyelven közölte a lap Tárca rovatában. Fehling, miután konstatálja, hogy Semmelweis kortársai (Scanzoni, Seyfert, Kilian) Semmelweis ellen foglaltak állást, így folytatja:

„Csak Elsassban szólt egy hang mellette. Wieger (Strassburg) 1849 áprilisában a *Gaz. médic. de Strasbourg*ban közölt cikkében pártjára állott. Dolgozata, sajnos, sem Franciaországban, sem Németországban nem keltett elég érdeklődést. Wieger cikkében teljesen Semmelweis elméletének alapján állt, mely szerint a putrid anyagokkal való fertőzés okozója a gyermekági láznak, és ennek bizonyítékát a Semmelweis által közölt statisztikában látja. Szerinte különös bizonyító súllyal bír az a nagy eltérés, mely a klinikának 1836-ban (!) történt orvosképző- és szülésznő-osztályra való szétválasztása után mutatkozott. Az elsőnek évente 600 halálesete volt, a másíknak – körülbelül egyenlő anyag mellett – 32. A mérég átvitele főképp a méhnyakon történik, melynek nyálkahártyája könnyebben resorbeál (?) mint a vagina nyálkahártyája. Dubois kitűnő kijelentéseit idézi Wieger: Míg a contagium nehezen bizonyítható, addig a miasma könnyebben elfogadtatik, mert egyáltalán nem bizonyítható. Végül Wieger minden orvost felhív arra, hogy Semmelweis kísérleteit utánozza. Rendkívül sajnálatos, hogy – mint látszik – Wiegernek nem sikerült Stollzal elfogadtatni a maga nézetét és hogy szava visszhang nélkül hangzott el. Michaelis mellett díszhely illeti meg őt a korán felismerők sorában” [6].

A *Gyógyászat* nem tünteti fel, ki volt az idézett Fehling-szöveg fordítója. Valószínű azonban, hogy nem tudott arról, hogy Wieger írását már 1888-ban Pertik Ottó egyetemi magántanár magyarra fordította és az meg is jelent az *Orvosi Hetilap*ban. A fordítás nemcsak önmagában értékes, hanem a bevezetőjében szereplő, Pertiknek Wiegerhez, illetve Wiegernek Semmelweishez fűződő viszonyáról írt sorok miatt is [2: 209. o.].

Bevezetőként Pertik azt magyarázza, hogy „nem szakemberként” [értsd: nem szülésként – K. L.] miért ír Semmelweisről. 1887 nyarán Berlinben Robert Kochnál „bacteriologice” dolgozott. Útban hazafelé megállt Strassburgban, hogy felelevenítse korábban itt szerzett élményeit. (Az 1876-ban Pesten orvosi oklevelet szerzett Pertik 1880 és 1884 között a strassburgi kórtani intézet I. tanársegédje volt.) A nosztalgizást megkönynyítendő részt vett az elzászi orvosok az évi nagygyűlésén és az azt követő „társas ebédén”. Egyik asztalszomszédja, Wieger tanár ezzel a kérdéssel lepte meg Pertiket:

„Tudja-e ki a leghíresebb magyar orvos? Azaz ki tette a magyar orvosok között eddigelé a legfontosabb felfedezést? Mindjárt meg is mondom; az első magyar ember, kivel életemben megismerkedtem: az én régi barátom: Semmelweis bécsi tanulmányaim idejéből.” Majd az ifjabb kartársak „gomolya” által körbevett, élő „orvostudományi lexicon”-ként ismert öregúr így folytatta:

„Előfutárja volt ő együtt az antisepsisnek, Lister-nek és önök e honfitársukra joggal büszkék lehetnek. Magamat is büszkeséggel – ha ugyan ez arra a helyes kifejezés – tölt el annak emléke, hogy a francia orvosi irodalomban én voltam az első, ki a közvélemény árja ellenében Semmelweis felfedezése mellett foglaltam állást.”

Pertik kérésére Wieger a szóban forgó cikket postán elküldte Pestre, amelyet aztán Pertik, mivel a cikk eddig a Semmelweisről szóló írásokban nincs felemlítve, lefordított és publikált az *Orvosi Hetilap* Tárca rovatában. A Pertik általi fordítást használtuk fentebb a Wieger-cikk elemzésekor. Nem idéztük meg azonban Pertiknek a Wieger névhez fűzött, fontos információkat tartalmazó lábjegyzetét:

„Született Strassburgban 1819-ben, concours útján agrégé 1850-ben, rendes tanárrá (Schützenberger mellett) a II. belgyógytani tanszéken 1865-ben; jelzett álláspontjánál fogva az új német egyetemen is vállalt tanszéket (bőr- s bujakórtan); ismételt kérelmére nyugdíjaztatott 1886-ban. Ez időszak alatt vele kevesebbet érintkeztem; dermatologusoknak kevés autopsziák vannak” [2: 209. o., 1. l.j.]. Pontosít, de témánk szempontjából újat nem mond a német életrajzi lexikon sem: Friedrich Wieger 1821. február 25-én született és 1890. december 26-án hunyt el [7].

A közelgő Semmelweis-bicentenárium jó alkalom arra, hogy felhívjuk a figyelmet Friedrich Wiegerre és alakját elhelyezzük a Semmelweis tanai mellett elsőként kiállók panteonjában. „Semmelweis Ignác nem egyszerűen egy hazai iskolát, hanem a világ szülészeti osztályainak szemléletét befolyásoló korszakváltást hozott létre” [8: 135. o.]. E korszakváltó szemlélet egyik első felismerője volt Friedrich Wieger.

Köszönetnyilvánítás

A szerző ezúton is köszöni dr. Robert Offnernek a Wieger-cikk kópiájának megszerzésében nyújtott segítségét.

Irodalom

- [1] Benedek, I.: Semmelweis and his age. [Semmelweis és kora.] Gondolat Kiadó, Budapest, 1967. [Hungarian]
- [2] Pertik, O.: In memoriam: Semmelweis. [In memoriam: Semmelweis.] *Orv. Hetil.*, 1888, 32(8), 209–214. [Hungarian]
- [3] Semmelweis, I. F.: The etiology, concept, and prophylaxis of childbed fever. (Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers.) [A gyermekági láz kóroktana, fogalma és megelőzése. Transl. Rákóczi K.] Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012. [Hungarian]
- [4] Gortvay, Gy., Zoltán, I.: Semmelweis: his life and work. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

- [5] *Benedek, I.*: Semmelweis. [Semmelweis.] Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. [Hungarian]
- [6] *Fehling, H.*: Ignác Semmelweis. [Semmelweis Ignác.] Gyógyászat, 1925, 65(9), 213. [Hungarian]
- [7] Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker. Verlag von Urban und Schwarzenberg. München–Berlin, 1962, 928.
- [8] *Papp, Z.*: Recollection of the great ancestor by a late successor at the department/Egy kései tanszéki utód gondolatai a nagy

elődről. In: Monos, E. (Editor-in-chief): In memory of Ignatius Semmelweis – 150 years after his death/Semmelweis Ignác emlékeztetése – 150 évvel halála után. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2015. [Bilingual edition, English/Hungarian]

(Kiss László dr.,
SK-93 008 *Csilizradvány* 284., Szlovákia
e-mail: kiss.agi@panelnet.sk)

TÉVESZMÉK AZ ALTERNATÍV GYÓGYÁSZATBAN?

Boldogkői Zsolt

HIÉNÁK A BETEGÁGY KÖRÜL

A szerző molekuláris biológusként elszántan küzd az áltudomány és a beteg ember kiszolgáltatott helyzetét kihasználó „kuruzslás” ellen. Könyvében a következő kérdéseket veti fel, állásfoglalása egyértelmű:

- Van-e tudományos alapja az íriszdiagnosztikának, homeopátiának, lúgosításnak, energiamezőeknek?
- Miért csökken a tudományos gyógyítás presztízse, míg az alternatív gyógyítás népszerűsége egyre nő?
- Hogyan mérhető a terápia, a diéta hatása, miért hisznek a betegek csodaszerekben?
- Miért hajlandók sokan komoly összeget áldozni kétséges hatású terápiákra, szerekre, gyógyhatású készítményekre?

320 oldal, 3400 Ft • világraszóló tudás • www.akademiaikiado.hu

AKADÉMIAI KIADÓ